

Recenze a zprávy o knihách

KNIHA VĚNOVANÁ DNEŠKU

Jaroslav Šedivý, *Politika a vztahy, ZSSR v československé zahraničnopolitické orientácii*, Epocha, Bratislava 1969 233 str.

Na jaře tohoto roku vyšla v bratislavském nakladatelství „Epocha“ kniha vědeckého pracovníka Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii v Praze dr. J. Šedivého „Politika a vztahy“. Autor se již delší dobu zabývá problematikou mezinárodního postavení a zahraniční politiky ČSSR. Do jisté míry navazuje na své dosavadní práce, ovšem s hloubkou pohledu odrážející dnes vyzrálá stanoviska na základní otázky vývoje čs. zahraniční politiky v uplynulých letech. Sám autor v předmluvě charakterizuje práci jako úvahy, jako rozhovor se čtenářem. Zdůrazňuje, že mu nejde o vědecké zachycení zahraničně politických vztahů mezi Československem a Sovětským svazem v jejich celé úplnosti a šířce.

K tomuto skromnému pojetí cílů knihy je nutno dodat několik slov.

Jistěže nelze knihu J. Šedivého posuzovat z přísně vědeckých hledisek. To ovšem z druhé strany znamená, že by kniha nebyla přínosem z vědeckého hlediska, že by neobsahovala podněty a myšlenky provokující vědeckého pracovníka a v nemenší míře i zájem čtenáře.

Knihou je jedinečná jako jediná naše práce o dějinách československé zahraniční politiky v uplynulých padesáti letech. I když tyto bohaté dějiny faktograficky ani věcně nevyčerpává (a vzhledem k rozsahu to ani není možné), soustřeďuje se na základní momenty vývoje československé zahraniční politiky především ve světle vztahů československo-sovětských. Její přednost je hlavně v globálnosti pohledu a je proto užitečná a nutná pro každého, kdo chce pochopit základní vývojové tendence, proces spojení kontinuity a diskontinuity v československé zahraniční politice, z něhož autor vychází. Na základě znalosti literatury a zvláště pro některá ob-

dobí i bohatého pramenného materiálu prezentuje autor v jistém smyslu slova schéma, přesněji řečeno, vědeckou hypotézu, kterou výzkum buď potvrdí, nebo bude revidovat. Nikdo, kdo se seriózně bude zabývat problematikou čs. zahraniční politiky, nemůže proto tuto práci přehlédnout. Šifka záběru pochopitelně nedovolovala tu hloubku pohledu na jednotlivé problémy a události československé zahraniční politiky, s níž se setkáváme v některých monografických pracích, které však byly v posledních letech publikovány převážně ve vztahu k meziválečnému období. Pokud jde o období po druhé světové válce, je Šedivého kniha jedinou prací, která se pokouší o hlubší analýzu, jedinou prací, která ukazuje vývoj československo-sovětských vztahů i v této nové situaci jako složitý a obtížný vývojový proces. A v tom je další přednost knihy. Boří četná idealizující schémata, čímž je nejen obsahově zajímavá, ale v plném smyslu slova aktuální a angažovaná. Skutečnost, že autor využívá živých svědků událostí, umožňuje kromě toho (za situace, kdy možnosti archívního výzkumu jsou velmi omezené) naplnit stránky knihy i četnými zajímavými fakty detailní povahy, vrhajícími však světlo na charakter doby a jejich politických představitelů.

Již jsem uvedl, že v určité globalitě pohledu je síla i slabost práce. Bylo by proto možno zabývat se obsáhle i formulačními a věcnými nepřesnostmi, které se v knize vyskytly. To však nepokládám na tomto místě za nutné. Chtěl bych spíše upozornit na některé podstatné problémy, jež jsou v knize nadhozeny.

Především je zde nadhozena (str. 9), i když neřešena, otázka slovenského podílu na tvorbě československé zahraniční politiky, na hodnocení jejích výsledků

z hlediska zájmů obou rovnoprávných národů. Sedivý odmítá formální přístup k této otázce slovy, že „rovnoprávný národ může v mnohonárodním státě ovlivňovat zahraniční politiku nejen procentuálním zastoupením na příslušném ministerstvu“ (str. 10), ale především oprávněnou vahou svých zájmů, potřeb a požadavků. Myslím, že bylo možno konkrétněji naznačit — tím spíše, že kniha vychází na Slovensku — jak se v rámci společného zájmu obou národů na zajištění bezpečnosti a hospodářského rozvoje projevují specifické podmínky a specifické historické zkušenosti obou národů. Skutečnost, že např. slovenský vztah k Německu se v minulosti vyvíjel poněkud odlišnými cestami než vztah českých zemí k tomuto sousedu, což nemusí zůstat bez vlivu na rozvoj realistických tendencí v československé politice, moment zeměpisné blízkosti s Maďarskem a Sovětským svazem např. v souvislostech s problematikou ekonomické spolupráce a podobně. V minulém roce byly ostatně některé tyto momenty nadhozeny v projevech politických činitelů v souvislosti s federativním řešením [např. v projevu Č. Čísáře při ustavení České národní rady.

Mimořádnou pozornost věnuje pochopitelně autor problematice zahraničně politické orientace ČSSR. Obsáhla kapitola o Mnichovu (str. 59—81) je současně i hodnocením zahraničně politické orientace československé politiky v meziválečném období. Stejně obsáhle se autor zabývá procesem vzniku zahraničně politické orientace na SSSR v letech druhé světové války, v souvislosti s podepsáním čs.-sovětské smlouvy 12. prosince 1943 (str. 100—120), přičemž na rozdíl od většiny dosavadní literatury ukazuje i význam, který tato smlouva hrála v zahraničně politické koncepci SSSR. I když kniha byla napsána ještě před srpnovými událostmi minulého roku, potvrzuje jednu základní zkušenost: že bezpečnost a nezávislost Československa může být zaručena pouze politickou orientací, pouze politickými prostředky — a ne na posledním místě — politickou úrovní těch, kdož za osudy země zodpovídají. Ve srovnání s velmocemi je úloha subjektu v zahraničně politické činnosti malého státu nerosovatelně větší, protože tam, kde u velmocí může jít o chyby zlepšující nebo zhoršující její postavení, může jít u malého státu o otázky přímo existenční. Současně existují objektivní faktory, které činnosti zahraniční politiky malého státu vymezují určité hranice, určitý prostor, který nelze vždy překročit, v jehož rámci je však možno lépe či hůře se pohybovat.

Tuto základní pravdu uvádí autor hned na začátku práce slovy, že „možnosti v zahraniční politice jsou předem dané, omezené, protože není možno hrát mimo šachovnici, i když variant řešení je více“ (str. 9). Z tohoto hlediska autor, možno říci, šťastně řeší problematiku Benešovy zahraničně politické koncepce, i když otázce metod jeho diplomacie je věnována pozornost mnohem menší. Nicméně i přístup Beneše jako diplomata je na některých místech knihy výstižně charakterizován, např. když autor ukazuje, že v „Československu (stejně jako ve Francii) se spojenecké smlouvy s SSSR braly pouze jako diplomatické akty“ (str. 57). Jistě by bylo zajímavé analyzovat hlouběji úlohu subjektu v čs. zahraniční politice i v období po druhé světové válce, kde autor akcentuje mnohem více než pro období minulá právě faktory objektivní povahy, zřejmě veden správným hlediskem, že jde o faktory rozhodující.

Velmi zajímavé jsou exkurze autora do dějin sovětské zahraniční politiky. Je možno uvést např. kapitolu o brestlitevském míru (str. 13—21) a bylo by možno uvést řadu úvah na dalších stránkách práce. Snad by někdy bylo možné více zdůraznit moment taktického prvku v sovětské předválečné politice, v celku však autorovo hodnocení představuje zajímavý a neobvyklý pohled. Je správné, že se vyhýbá spekulacím a že např. v úvodním odstavci kapitoly o Mnichovu přímo přiznává, že pokud nebudou zpřístupněny sovětské archívy, potud „zůstanou tyto dějiny pouze úvahou, kombinací známých i méně známých skutečností“ (str. 59).

Vylíčení vztahů československo-sovětských po druhé světové válce je nesporně to nejlepší, co bylo doposud v naší historické literatuře na toto téma napsáno. Teprve na podzim minulého roku vystoupily do popředí některé souvislosti a faktory těchto vztahů, jejichž váhu autor pochopitelně v době, kdy knihu psal, nemohl předvídat. Nicméně i v jeho pojetí vystupuje do popředí velmi jasně to rozhodující: závislost našeho vývoje na vývoji politiky a koncepcí Sovětského svazu. V této souvislosti pak klade ze svého i z našeho hlediska základní otázku, otázku podmínek a možností, ale také n u t n o s t i vlastní československé zahraniční politiky. Ukazuje, že tato otázka byla v souvislosti s vývojovými tendencemi uvnitř socialistického světa a zvláště SSSR nadhozena již počátkem roku 1956, že však nebylo využito ani tehdejších možností a že řešení této otázky v současnosti závisí jak na vývoji vztahů s SSSR a s ostatními socialistickými stá-

ty, tak i na našem vlastním přístupu. Na tom, zda budeme schopni promítnout do zahraničně politických koncepcí své specifické a národní zájmy a zda budeme schopni tyto zájmy v rámci reálných možností a s politickým zaměřením uskutečňovat. Myslím, že i v tomto směru dává

nám kniha J. Šedivého pochopit mnohé. Závěrem znovu opakují, že jde o práci, která by zvláště dnes měla být majetkem každého, kdo chce pochopit naše současné postavení a naše současné možnosti.

VÁCLAV KOTYK

ODVAHA V POLITICE

J. F. Kennedy, *Profily odvahy*, Orbis, Praha 1968, 206 str.

S osobností presidenta Kennedyho se československý čtenář mohl v uplynulých letech seznámit v řadě knih, které v češtině nebo slovenštině vyšly o jeho životě a politice, zvláště pak ale o jeho smrti, která jako memento zůstává v dějinách amerického lidu jako jeden z mála nevyřešených případů, poskvrnivších čest a slávu této země. Ediční čin nakladatelství Orbis však je poněkud jiného druhu — poprvé a v nebvále vysokém nákladu 53 000 výtisků dává československému čtenáři do rukou knihu, kterou napsal sám J. F. Kennedy.

Tato kniha sehrála v životě Kennedyho významnou roli a stala se vedle jeho politických projevů, shrnutých později do publikace *The Strategy of Peace*, jeho osobním krédem. Nebývá totiž v moderních dějinách pravidlem, aby veřejně činní politikové psali historické úvahy, jejichž mravní poslání by se potom snažili uplatňovat i ve vlastním politickém životě, i když ne vždy se zdarem. V tomto směru Kennedy činil výjimku. Kniha vzbudila nebváloou pozornost, když se objevila na trhu, a v roce 1957 byl její autor poctěn Pulitzerovou cenou za nejlepší biografickou knihu roku. A přece nejde o práci, která by ve vyčerpávajícím pohledu líčila osobnosti americké minulosti — jde spíše o epizody ze života osmi senátorů, kteří v různých okamžicích a dobách americké historie „v pravou chvíli pochopili, co se má vykonat, a vykonali to“, jak napsal v úvodním slově k pamětnímu vydání v roce 1964 autorův bratr Robert (str. 10).

Hlavním motivem celé knihy byl zájem Johna F. Kennedyho o „problém politické odvahy čelící nátlaku voličstva“ a „jak se tento problém odráží v životě dřívějších státníků“ (str. 13). Osobní odvaha politiků se střetává s nátlaky z mnoha stran. Nátlak voličů se projevuje různými shromážděními, tiskem, osobními dopisy a případnými kampaněmi, zdůrazňujícími předností místních a státních zájmů před zájmy celoamerickými (Unie). Nátlak vyvíjí

vlastní politická strana, prosazující své zájmy, které mohou být v konkrétním případě v rozporu se svědomím individuálního politika. Právě tak jsou nátlakem jeho vlastní úvahy, týkající se konfliktu svědomí a osobní politické kariéry, popularity ve veřejnosti a případně i životní existence. Jak je z knihy patrné, musel mnohdy člen amerického Kongresu (ale i jiných institucí politického systému), zvláště v 18. a 19. století, prokázat odvahu i mravní sílu, chtěl-li obstát před svým svědomím. Tehdy společenský i územní rozvoj Spojených států vyžadoval — i vzhledem k ústavnímu postupu — mnohem větší ohledy senátorů a členů Sněmovny reprezentantů na zájmy svých voličů a států, které ve Washingtonu zastupovali, než ve století 20. Připomeňme jenom problém vztahů Severu a Jihu a otázku otroctví.

Kennedy se snaží ukázat osobní odvahu jako princip, bez ohledu na to, zda ten či onen, jehož „odvahu“ líčí, měl pravdu či nikoli. Není proto důležité zabývat se hodnocením vybraných příběhů z amerického Kongresu a historicky je posuzovat. Myslím, že význam Kennedyho knihy je především v těch principech a myšlenkách, kterými k veřejnosti promlouvá, a to ne jenom k veřejnosti americké. Mají totiž i obecnější platnost. V jeho práci je vylíčena především odvaha v oblasti politiky. „Nemiluje-li politik ani veřejné blaho, ani sebe sama, nebo je-li jeho sebláska tak malá, že se uspokojí pozlátkem úřadu, pak špatně slouží zájmům lidu. A naopak tehdy, je-li úcta k sobě samému tak velká, že vyžaduje, aby nastoupil cestu odvahy a svědomí, tehdy z toho mají všichni prospěch.“ (Str. 164.) Když autor hledá v závěru smysl odvahy, dochází též k vlastní definici demokracie. Podle něho „skutečná demokracie, živá, vzcházející se a inspirující, věří v lid, že lid nejen jednoduše zvolí takové muže, kteří budou obratně a věrně zastávat jeho názory, ale že rovněž zvolí takové muže, kteří se budou řídit rozvázným úsudkem,